

NETOKRACIJA

NETOKI

Alexander Bard i Jan Söderqvist

RACIJA

Nova elita moći i život poslije kapitalizma

 DIFFERO

Nakladnik

DIFFERO d.o.o.
Zagreb, Prilaz Djure Deželića 74

Naslov izvornika

"Netocracy. The new power elite and life after capitalism."

Izdavačka prava za objavljivanje na hrvatskom jeziku

©MGP FRUITCAKE d.o.o., Zagreb, 2003.

Urednik

Zvonko Pavić

Prevoditelj

Igor Križevan

Lektor

Fikret Cacan

Dizajn i prijelom

MGP FRUITCAKE

Tisak

ITERUM d.o.o., Zagreb

Naklada

2000 primjeraka

ISBN 953-96545-2-1

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i sveučilišna knjižnica - Zagreb
UDK 316.42:007

BARD, Alexander

Netokracija : nova elita moći i život posli-
je kapitalizma / Alexander Bard, Jan
Soederqvist ; <preveo Igor Križevan>. -
Zagreb : Differo, 2003.

Prijevod djela: Netocracy.

ISBN 953-96545-2-1 1.

Soederqvist, Jan 430918155

Title of the Swedish original edition

"Netocracy. The new power elite and life after capitalism."

Original copyright holders

© Alexandar Bard and Jan Sodenquist 2002
through BookHouse Publishing AB, Stockholm

Alexander Bard je predavač udruženja SpeakersNet i Ekonomske škole u Stockholmu, pisac, voditelj televizijskog talk show programa i savjetnik švedske vlade. Svjetski je poznat kao glazbeni producent, pjesnik, umjetnik i skladatelj preko 80 albuma unutar ljestvice od 40 najpopularnijih skandinavskih izvedbi. Osnivač je najveće neovisne skandinavske diskografske kuće - Stockholm Records. Jedan od prvih internetskih pionira. Trenutačno vodi devet međunarodnih mreža, uključujući *Philosophy* (mrežu vodećih svjetskih filozofa i futurologa) i *Z* (globalnu mrežu aktivista suprotstavljenih diktatorskoj vlasti u Iranu).

Jan Söderquist je pisac, urednik i televizijsko-radijski producent. Radi kao filmski kritičar u švedskim dnevnim novinama Svenska Dagbladet i kao kolumnist u izdanju Finanstidningen (švedskoj inačici američkih Financial Times novina). Pet je godina radio na mjestu urednika u švedskom vodećem književnom časopisu Allt om Böcker, a četiri na uređivanju vodećeg švedskog političkog časopisa Moderna Tider. Radio je i kao producent za Švedsku televiziju (SvT), te kao urednik časopisa Computer Sweden. Osim toga je i predavač. Djeluje u sklopu udruženja SpeakersNet iz Stockholma.

Predgovor	9
Tehnologija kao pokretačka sila povijesti	15
Feudalizam, kapitalizam i informacionalizam	37
Plurarhično društvo - smrt etatizma i kriza demokracije	61
Informacija, propaganda i zabava	81
Kustosi, neksijalisti i eternalisti - netokrati i njihov svjetonazor	99
Globalizacija, smrt masovnih medija i razvoj konzumtarijata	125
Nova biologija i netokratska etika	149
Grčevi kolektiviteta, smrt čovjeka i virtualne osobnosti	173
Mrežne piramide - pozornosne hijerarhije moći	197
Seks i plemenizam, virtualno obrazovanje i nejednakost mozgova	217
Iza vatrozidova - netokratski građanski rat i virtualni revolucionari	243

Ova je knjiga plod najdublje frustracije. Više nismo mogli podnositi neznanje i nezrelost javne debate o digitalnoj budućnosti. Ono o čemu se do sada govorilo i pisalo bilo je toliko zagađeno ideološkim maštarijama da uopće nije imalo temelja u povijesnoj analizi činjenica o tome kako napreci u informacijskoj tehnologiji mogu izmijeniti društvo. Problematikom se nisu mogli pozabaviti ni opijeni optimisti, a niti tmurni pesimisti. Oni su u pravu tek u nekoliko najbanalnijih aspekata, dok su u krivu u svemu bitnom. A mi živimo i radimo u Švedskoj, zemlji koja se često uzima za primjer brzog prihvaćanja novih tehnologija i visokog stupnja globalizacije. Ako se mi moramo stalno probijati kroz sve te besmislice, kako li je tek u ostatku svijeta?

U uvodniku prvog švedskog izdanja knjige napisali smo kako je došlo vrijeme da se netko ozbiljno pozabavi najtežim i najvažnijim pitanjima koja se pojavljuju sa sveobuhvatnim širenjem nove forme informacijske tehnologije – Interneta.

Što će se dogoditi s državom? Što će se dogoditi politici i demokraciji? Što će se dogoditi s obrazovanjem i tržištem rada? Što će se dogoditi sa stvaranjem identiteta i modelima potrošnje? Kako će to utjecati na medije, umjetnost i filozofiju? Na koji će način stare klasne strukture biti promijenjene i kako će izgledati borbe novih klasa? Koje će skupine dobro iskoristiti te nove okolnosti, a kojima će one naškoditi? Kako će funkcionirati nove elektroničke mreže? Kako će se moć i status distribuirati unutar novih hijerarhija koje se pojavljuju? Koji su interesi i strategije nove elite? Koja su obilježja nove potlačene klase? Koje će znanosti predvoditi industriju? Koji će društveni problemi biti najveći i koja će rješenja biti na raspolaganju? Kako će se mijenjati čovjekova predodžba o samom sebi i o svijetu te kakve će biti posljedice tih promjena? I tako dalje.

Kako bismo shvatili navedena pitanja, moramo krenuti od nekoliko temeljnih definicija. Čitatelj mora znati što prevladavajuća informacijska tehnologija jest i što ona zapravo čini, mora znati što je čovjek, u oba vida, kao biološko i kao društveno biće, mora znati što je moć i kako se ona postiže. Naša razmatranja pokrivaju velika područja i prekoračuju mnoge granice. Stručnjaci iz raznih područja možda će u pojedinosti-

ma pronaći dosta toga za raspravu, no ono što nas zanima širi je obrazac koji se pojavljuje samo onda kada se odvažite izvesti radikalnu generalizaciju. Ova je knjiga u potpunosti napisana u *netokratičnom* duhu koji se opisuje u njoj samoj.

Izvorna švedska inačica knjige *Netokracija – Nova elita moći i život poslije kapitalizma* – objavljena je u rujnu 2000. godine. Reakcije na nju dosegle su obje krajnosti, od izljeva oduševljenja do zaprepaštenja. Do kraja te godine knjiga je ostala na samom vrhu švedskih ljestvica čitavnosti pa smo tijekom mnogih naših predavanja bili svjedoci žestokih rasprava.

Kako možemo biti toliko sigurni u te stvari? Što smo mislili kada smo rekli da su kapitalizam i demokracija na samrti? Zar situacija nije posve suprotna, onakva kakvom je vide svi ostali? Zar Internet nije trebao kapitalizmu dati nov, snažan poticaj i nije li demokracija trebala doživjeti svoj preporod? Otada je prošlo tek nešto više od godine dana (drugo izdanje objavljeno je krajem 2001. godine, op. ur.), no, u međuvremenu se dogodilo puno toga. Smrt *dot.comova* pogodila je burze diljem svijeta gutajući stotine milijuna funti u jednoj od najdramatičnijih promjena u povijesti moderne ekonomije. Vjerujemo kako je takav razvoj situacije potvrdio da smo u potpunosti imali pravo.

Za sve one koji su pažljivo pročitali ono što smo napisali bilo je jasno da je analiza koju je toliko mnogo ljudi tako snažno odbacilo bila točna u nekoliko ključnih točaka. Internet je bitan. Internet mijenja sve. Ono što jasno pokazuje slom *dot.comova* jest da stari kapitalisti u osnovi ne razumiju novu ekonomsku i društvenu logiku koja se razvija na Internetu. Zbog toga je gotovo očito da neće moći zadržati moć kada se nove okolnosti u potpunosti uspostave. Na pozornicu je ušla nova, globalno vladajuća klasa: netokracija. Budući da je kao rezultat toga stari, kapitalistički proizvodni aparat postao suvišan, stvorit će se i nova potklasa. Umjesto starog proletarijata razvija se novi konzumtarijat. Napreći u razvoju tehnologija digitalne interakcije, koja postaje pretežnim komunikacijskim medijem, predstavljaju paradigmatšku promjenu. Ta promjena ujedno izaziva preraspodjelu moći tolikog opsega i značaja da je možemo usporediti s onom što se dogodila pojavom buržoazije

koja je nadjačala feudalnu aristokraciju na početku industrijskog doba. Događaji koji su najviše uzdrmali svjetsku javnost nakon švedskog izdanja ove knjige, jesu, naravno, teroristički napadi na Svjetski trgovinski centar u New Yorku i Pentagonovu zgradu u Washingtonu, tijekom 11. rujna 2001. godine, te njihovi učinci na politiku, kulturu, trgovinu, burze vrijednosnica i praktički na sve ostalo u svijetu. Iako se razmjere razaranja i veličinu posljedica teško može shvatiti, eskalacija takvog slijepog nasilja, bez ikakve konkretne političke svrhe, ne bi trebala biti iznenađenje pažljivom čitatelju Netokracije. Tužno je, ali takve će se stvari ubuduće događati. To i potvrđujemo u raspravi, proročkom preciznošću, u završnom desetom i jedanaestom poglavlju. Bolje nam se odmah naviknuti na činjenicu da je informacionalističko društvo okružje u kojem mala, ali čvrsto povezana mreža ljudi, strogo posvećena odabranim načelima, lako može baciti na koljena i najveće svjetske države-nacije koje imaju gotovo neograničena financijska sredstva. Već bi se u bliskoj budućnosti 11. rujna 2001. godine mogao smatrati povijesnim datumom i danom kada je informacionizam nadjačao kapitalizam kao prevladavajuću svjetsku paradigmu. Ili je bar pokazao da će se to jednog dana zasigurno dogoditi. Svijet se trenutačno usredotočuje na identitet.

Skupine ljudi koje osjećaju, bili u pravu ili krivu, da učinci globalizacije djeluju protiv njih i da im uništavaju tradiciju i smisao osobnih života, sve više će koristiti najučinkovitija sredstva elektroničkog doba, interaktivne medije, kako bi pronijeli svoj glas. No, učinkovitiji od svega ostaloga je spektakularan teroristički čin. Zato nemojte u njemu tražiti nikakvu ideologiju, niti logičku dosljednost. Sjetite se da su otmičari u terorističkom napadu na Svjetski trgovinski centar bili dobro obrazovani i da su se dobro snalazili na Internetu. Ti su ljudi i svoje zrakoplovne karte rezervirali putem Interneta. Imali su neophodna financijska sredstva, no, ono što je još važnije, imali su i neophodne vještine organizacijskog umrežavanja, što je bio preduvjet za uspjeh njihova plana. Dakle, nije pitanje tko se koristi i tko se ne koristi Internetom, ili tko je bogat, a tko siromašan. Pitanje je to zadobivanja ili gubitka moći pod okolnostima koje se mijenjaju velikom preobrazbom u našem socioekološkom sustavu. Tu preobrazbu više od svega pokreće tehnologija koja se neprestano razvija. Ti su sukobi itekako stvarni, iako nas mogu zbunjivati i izgledati proturječnima.

Nasuprot popularnoj no krivoj predodžbi, društvo postaje sve manje i manje transparentno, baš zbog navedenih promjena. Kako će se novi trendovi sve više suočavati s novim i sve žešćim protutrendovima, biti će sve teže utvrditi stabilan model. To vjerojatno neće izgledati lijepo.

Još jedno područje sukoba proisteklo iz ove knjige jest teza o krizi demokracije. Optužili su nas za cinizam i nedostatak demokratskog raspoloženja zato što tvrdimo da je ta kriza smrtonosna te da će Internet demokraciji prije zadati konačni udarac nego joj potrditi u pomoć poput kakvog viteza na bijelom konju. No ponavljamo, razvoj događaja nam daje za pravo. Sve statistike o sudjelovanju birača na izborima i njihovim aktivnostima unutar političkih stranaka prikazuju negativne trendove. Prema novinskim izvještajima, primjerice, više je Britanaca sudjevalo u telefonskom glasovanju prilikom završne televizijske epizode dokumentarne sapunice »Preživljavanje« (Survivor) no što ih je glasovalo na proteklim europskim izborima. To nije nešto što se može ispraviti lepršavim frazama, budući da okolnosti pod kojima je demokracija bila odgovor na pitanje kako najbolje oblikovati proces političkog odlučivanja, neće uskrsnuti samo zato što mi to želimo. To nas ni na koji način ne čini defetistima ili deterministima, kako su utvrdili pojedini kritičari. Naravno, na društveni razvoj se može utjecati, no samo unutar materijalnih okvira. Sve ostalo je dvojbena maštarija. Mogućnosti utjecaja na razvoj društva bit će tim veće ako relativno objektivno i promišljeno shvaćate prirodu i povijest navedenog materijalnog okvira.

Gotovo svi drugi pisci, poput Manuela Castellsa koji je u svojem višetomnom radu *Informacijsko Doba (The Information Age)* pokušao sažeti novu paradigmu, ostali su zarobljeni u obrascima razmišljanja stare paradigme. To ih je spriječilo da značajnije doprinesu boljem shvaćanju novih prilika. Dok Castells navodi gomile novih statistika i pokušava protumačiti svoje brojeve unutar okvira tradicionalnih humanističkih znanosti i zastarjelih političkih nazora, mi smo pokušali pisati i razmišljati unutar okvira revolucionarnih promjena koje poput tornada pušu oko nas. Nismo desničari, a ni ljevičari. Nemamo politički program. Nismo za, a ni protiv bilo koje određene promjene. Mi samo želimo shvatiti i objasniti. Kako i zašto? Zato što je jasnoća vizije poželjnija od samozavaravanja.

Ta su pitanja globalna. S ovim će prijevodom i stanovništvo hrvatskog govornog područja konačno moći sudjelovati u našoj analizi. Razgovor se nastavlja (www.netocracy.biz), dok se broj sugovornika stalno povećava. Više nismo toliko frustrirani kao što smo to nekoć bili.

Alexander Bard i Jan Söderqvist

POGLAVLJE 1

TEHNOLOGIJA KAO POKRETAČKA SILA POVIJESTI

Ima jedna poznata priča koja govori o tome kako su ljudi nekoliko desetaka godina nakon svršetka Drugog svjetskog rata pronašli japanskog vojnika koji je u nepristupačnom dijelu azijske džungle i dalje samostalno vodio rat. Spletom okolnosti ostavili su ga tamo samog. Možda su mu naredili da čuva navedeni položaj, a on je svoju dužnost prema domovini pohvalno izvršavao tijekom svih tih godina. Ili se možda previše bojao otputiti u nastanjena područja. No, vrijeme je prolazilo, a njemu nitko nije rekao kako je nastupio mir. Samim time Drugi svjetski rat je i dalje bjesnio u njegovoj glavi.

Nemamo se razloga smijati tome zbunjenom vojniku. Možda je imao krivo, no, i mi smo do sada griješili nebrojeno puta. Vojnik nije bio dobro obaviješten, no, nismo baš uvijek ni mi. Svi do određene mjere patimo od krive predodžbe o stvarima koje se događaju izvan našeg malog dijela svijeta koji nas neposredno okružuje. To nas pak nimalo ne sprječava da stvaramo mišljenja o različitim stvarima, čak i onima kompliciranima, o kojima imamo prilično ograničeno znanje. Većina onoga o čemu vjerujemo da nešto znamo jest točno to: vjerovanje da nešto o tome znamo. Postupci drugih ljudi su nam utoliko razumljivi ukoliko doista znamo što oni vjeruju da znaju. A to je nešto što vrlo rijetko znamo. Stalna nepotpunost te informacije znači da svakodnevno moramo plivati oceanom nesporazuma, što predstavlja vrlo zahtjevan i skup sport.

Poput japanskog vojnika i mi svoje živote stvaramo unutar naših glava. Moramo to tako raditi budući da je svijet prevelik i previše kompliciran da bismo mu se otvorili u svakom aspektu, a da se pri tome ne zaštitimo višeslojnim mentalnim filtrom. Zbog toga stvaramo vlastite zamisli i pojednostavljene modele o tome kako svijet funkcionira ili bi trebao funkcionirati. Te zamisli moraju ispuniti ogroman prazni prostor koji se

nalazi između ograničenih područja našeg znanja. Mi zapravo razmišljamo i osjećamo unutar tog svijeta osobne mašte, no, naše se djelovanje očituje izvana, u kolektivnoj stvarnosti. Što je situacija složenija, ona uključuje više pogađanja i veći doprinos mašte našoj percepciji stvarnosti.

Takva ovisnost o mašti često ima velike posljedice, ne samo po nas same, nego i po cijelo društvo. Slijepo tumaramo mračnim šumama poput japanskog vojnika. Reagiramo na signale koje možemo tek djelomice razumjeti, i čije su nam posljedice tek djelomice vidljive. Važne političke odluke često su slabo utemeljene i daju posve drugačije rezultate od predviđenih. Velika se važnost polaže u raznolikost izražavanja mišljenja, najčešće u obliku općih izbora. Oni su pak rezultat minimalnog znanja, što je problem o kojem se već raspravljalo. O tome je, među ostalim, u nekoliko pronicavih i inteligentnih knjiga pisao i novinar Walter Lippman. Taj rastući nedostatak općeg uvida objašnjava zašto, primjerice, današnji glasači lakše shvaćaju afere s kreditnim karticama i prekomjernu konzumaciju alkohola pojedinih političara, nego ozbiljna politička pitanja.

Simbolika postaje privlačna kada se stvarni problemi učine odviše složenima. Tako poslovni svijet neprestano mora redefinirati svoje prognoze i retrospektivno prilagođavati svoje odluke kako bi prikrio činjenicu da su izgrađene na zamišljenim a ne činjeničnim koncepcijama. Uzrok tome je trajni i kronični nedostatak relevantnih informacija.

Informiranost je pokušaj usklađivanja vlastite glave s vanjskom stvarnošću. Postoji dobar razlog zbog kojeg se ljudi oko toga trude – jednostavnije je kontaktirati sa svojim okruženjem kad imate relativno točnu spoznaju o tome kako ono funkcionira. Netko tko je studirao psihologiju tržišta vrijednosnica imat će bolje prilike za uspjeh na burzama. Netko tko je poradio na boljem razumijevanju svojih unutarnjih potreba i unutarnjih potreba drugih ljudi imat će bolje prilike za uspjeh u međuljudskim odnosima, i tako dalje. Svaki neuspjeh pokazuje da nismo bili informirani do one mjere koliko smo mislili da jesmo ili koliko smo se nadali. Nesuglasje između naše spoznaje stvarnosti i spoznaje stvarnosti drugih ljudi, kao i između naših maštarija i stvarnosti, bilo je pre-

veliko. Učimo na osnovi pogrešaka. U obzir uzimamo protekle neuspjehe te prema njima prilagođavamo naše ponašanje. Drugim riječima, mi se koristimo informacijama.

Zamisli mogu biti više ili manje istinite, više ili manje primjenjive. Dolaže u svim mogućim oblicima, od osobnih halucinacija do znanstvenih teorija. Neprestano ih iskušavamo. Naša se kultura sastoji od neprestanog procjenjivanja i kombiniranja naizgled obećavajućih zamisli i već dokazanih maštarija. Odnos između mašte i neugodne stvarnosti tema je koja se neprestano obrađuje u književnosti. Don Quijote, Othello, Raskolnikov i Emma Bovary žrtve su vlastitog grozničavog neznanja. Svi su oni rođaci japanskog vojnika. U pokušaju proučavanja i stjecanja uvida u svijet koji nas okružuje moramo naučiti razlikovati vlastite predrasude – pojednostavljene modele koje rabimo ne zbog toga što odražavaju empirijske dokaze, nego zbog toga što odgovaraju našim osobnim interesima – te činjenične analize i prognoze – neophodne i inteligentne modele stvarnosti koji nam omogućuju njeno razumijevanje, čak i u slučaju kada nam rezultati ne odgovaraju i kada nam se ne uklapaju u naše omiljene zamisli.

Dostupne informacije određuju koje su misli i djelovanja moguća

Našim mislima upravlja pristup informacijama. Priča o japanskom vojniku to zorno prikazuje: zbog nemogućnosti pristupa vijestima iz vanjskog svijeta, vojnik se desetljećima borio u imaginarnom ratu. Ista stvar vrijedi i za cijela društva i civilizacije. Dostupne informacije određuju koje su misli i djelovanja moguća. Ne može se reći kako Vikinzi nisu koristili skije za vodu ili da Rimljani nisu snimali svoje orgije zbog nepostojanja odgovarajućih dokaza. Tomu je tako zbog nedostatka informacija. Civilizacija je, u osnovi, pitanje informacija. To znači da svaki tehnološki napredak koji značajno mijenja predvjetu za djelovanje i način širenja informacija također implicira i temeljito prevrednovanje starih i dobrano utemeljenih obrazaca misli. Posljedice takve tehnološke revolucije određuju se kao nova povijesna paradigma. Razvoj jezika bio je jedna takva revolucija. Majmuni, naši naj-

bliži rođaci, inteligentne su životinje koje posjeduju fantastičnu mogućnost učenja. No, ne možemo ih naučiti govoriti. Iz anatomske bismo perspektive mogli reći kako im gornji segment dišnog trakta ne može funkcionirati kao govorni organ. No, osim toga, majmuni se ne znaju koristiti niti jezikom znakova. Čimpanze mogu naučiti kombinirati znakove i komunicirati na razini koja odgovara malom djetetu. One mogu pokazati kako nešto žele ili kako žele da netko drugi nešto učini za njih. No, one nikada ne razmjenjuju iskustva i nikada ne raspravljaju o velikim tajnama života. Nedostaje im mogućnost izražavanja misli i iskustava jezičkim simbolima, što ozbiljno priječi razmjenu informacija. Čovjekov se razvojni put odvojio od onog kojim su krenuli majmuni prije približno pet milijuna godina, no jezik se razvijao još duže. U početku imali smo osnovne poteškoće s našim govornim organima, a evolucija je spor proces. Teško je odrediti točno vrijeme pojave govornog jezika, no današnja istraživanja procjenjuju kako se to dogodilo prije nekih 150 do 200 tisuća godina. Govorni jezik je postao moguć tek kada su nam se dovoljno razvili i mozak i anatomija.

Jezik razlikuje čovjeka od ostalih životinja. Stvaranje tehnologije zahtijeva apstraktno mišljenje, koje zauzvrat proizlazi iz sustava jezičkih simbola. Jezik je čovjeku omogućio da se društveno razvije i da okuplja i održava zajednice, što je otvorilo cijeli novi svijet međusobno isprepletenih odnosa između pojedinaca. Kako se komunikacija razvijala i usavršavala, društveni je život razvio posve nove i bogate nijanse značenja. Jezik je otvorio mogućnost inovativnog mišljenja, sa svim njegovim nebrojenim mogućnostima izražavanja te potaknuo kreativnost i inteligenciju. On je također omogućio i pristup informacijama svakome tko se nalazio unutar zajednice. Temeljne životne činjenice lovačko-skupljačke zajednice – koje su biljke jestive, koje su otrovne biljke jestive nakon određene obrade, koje životinje ostavljaju kakve tragove, i tako dalje mogle su se prenositi od pojedinca do pojedinca u velikoj skupini ljudi i s naraštaja na naraštaj. Članovi zajednice mogli su steći znanje o uspjesima i neuspjesima ostalih i nadalje razvijati kombinirano iskustvo skupine. Čovječanstvo je razvilo pamćenje. Tako se moglo razviti i znanje, no, samo do određene granice. Govor ne dopušta, barem ne bez diktafona, pouzdanu i sveobuhvatnu pohranu informacija. Matematičar Douglas S. Robertson je izračunao sveukupnu količinu informacija ko-

joj može pristupiti skupina ili pleme lingvistički sposobnih, ali nepismenih ljudi. Svoj je rad utemeljio na epu Ilijada. On se sastoji od otprilike pet milijuna *bitova* (jedan *bit* predstavlja izbor između dvije mogućnosti: da ili ne, crno ili bijelo, nula ili jedan), a znamo da ga jedna osoba može u cijelosti zapamtiti. Količina informacija koju ljudski mozak može pohraniti pripisat ćemo simbol *h*. Taj *h* ima vrijednost između jedne i dvije Ilijade, ili, drugim riječima, između pet i deset milijuna *bitova*. Ako pomnožimo *h* prosječnim brojem članova pretpovijesnog plemena, brojem između 50 i 1000, dobivamo maksimalnu količinu informacija koja je dostupna društvu bez vještine pisanja. Moramo uzeti u obzir da se tu nalazi i veliki udio zalihosnih informacija. Može se razumno pretpostaviti kako je veliku količinu sveukupnog fonda pohranjenih informacija – kako loviti, kako ribariti, i tako dalje – činilo istovrsno znanje većine članova zajednice, što znači da se obim sveukupnih dostupnih informacija mora dodatno smanjiti. Brojeve, naravno, uvijek treba uzimati s dosta opreza, no, Robertsonovi izračuni izvrsno pokazuju utjecaj pisane riječi u trenutku kada se ona razvila tijekom četvrtog tisućljeća prije Krista, te eksploziju količine dostupnih informacija koju je prouzročila.

Sve četiri, kako ih nazivamo, kolijevke civilizacije – Egipat, Mezopotamija, dolina rijeke Ind i Kina – razvile su se otprilike u isto vrijeme, a ono što ih je ujedinilo i istovremeno učinilo različitim od okolnih društava u kojima se također razvijala trgovina i obrada metala, bio je izum pisma. U Mezopotamiji su se za pisanje koristile glinene pločice. Najranija se »knjiga« sastojala od nekoliko takvih pločica koje su bile pohranjene u kožnu torbu ili sanduk. Određeni su tekstovi – zakoni, na primjer – bili ispisani velikim slovima i na velikim površinama, kako bi ih svi mogli vidjeti. Na taj su se način temeljne ideje i društvena pravila preobrazila iz nečeg mističnog, što su usmenom predajom do tada prenosili plemenski vračevi, u vidljivi i točno određeni broj klauzula i dekreta dostupnih svima. Primitivna i zatvorena društva poprimila su otvoreniji i znatno složeniji značaj. Istodobno je postalo jasno da znanje daje moć. Rani oblici pisma u početku su predstavljali sredstvo moći. Sumerski kraljevi i svećenici koristili su se uslugama pisara kako bi utvrdili koliko ovaca pojedini ljudi moraju dati na ime poreza. Pisanje se koristilo i za promidžbu: vladar je podsjećao svoje ljude tko je na vlasti i kakve je sve

sjajne pobjede za njih izborio. Vještina pisanja nikada nije trebala dopasti u ruke baš svakog Ivana, Marka i Petra. Namjena prvih zapisa bila je, prema riječima francuskog antropologa Claudea Lévi-Straussa, "olakšati porobljavanje drugih ljudi". No, revolucije imaju svoj vlastiti život te ih nikad nije bilo moguće kontrolirati, a to posebno vrijedi za područje informacijske tehnologije. Stvari koje su se odigrale prije puno vremena ili negdje drugdje i daleko poprimile su posve drugačiji stupanj dostupnosti i vidljivosti kada ih se prenijelo putem teksta. Količina dostupnih informacija eksplodirala je zahvaljujući genijalnom izumu vizualnog komunikacijskog koda. Intelektualni život postao je značajniji. Zahvaljujući fonetskoj abecedi – sustavu u kojem svaki znak predstavlja zvuk umjesto riječi ili koncepta – drevni su Grci mogli razviti filozofiju i znanosti sa znatno čvršćom strukturom: gramatikom mišljenja. Zamjena uha okom, koje je postalo glavni lingvistički receptor, donijela je radikalne promjene u načinu na koji čovječanstvo shvaća svijet oko sebe.

Čitanje i pisanje promijenilo je i znanje i svijet

Pisani jezik izgledao je poput čarolije: bilo je posve logično da je egipatski bog Toth, koji je čovječanstvu podario dar pisanja, ujedno i bog čarolije. Čitanje i pisanje promijenilo je znanje i svijet. Kraljevstva su se mogla ustanoviti i održavati tek kada se razvila pisana komunikacija. Tek je tada postalo moguće prenijeti detaljne informacije, poput zapovjedi, preko velikih udaljenosti. To je dovelo do nestanka gradova-država. Većina povjesničara drži da je smanjenje proizvodnje papirusa tijekom vladavine posljednjih careva jedan od najvećih razloga konačne propasti Rimskog carstva. Čak je i rukom pisana informacija imala svoje granice.

Kada je Johannes Gutenberg izumio tiskarski stroj tijekom sredine petnaestog stoljeća, započela je nova epska revolucija u upravljanju informacijama. Tiskarski stroj je ujedno bio i osnovni preduvjet onoga što se kasnije razvilo u suvremenu znanost, te velikih otkrića i tehnoloških napredaka koji su doveli do industrijalizacije. Tiskane su knjige bile izvorni materijal astronoma Nikole Kopernika, a da tiskarski proces nika-

da nije zaživio, njegov bi rukopis vjerojatno skupljao prašinu na polica samostanske knjižnice. Umjesto toga, njegov *De Revolutionibus*, teza koja je po prvi puta predložila da se Zemlja kreće u orbiti oko Sunca, brzo se proširila svijetom učenih ljudi, u kojem, nakon toga, više ništa nije bilo kao prije.

Jednom kada se lopta počela kotrljati, ništa je više nije moglo zaustaviti. Kratko i jasno, tiskarski je stroj darovitim i inovativnim ljudima omogućio pristup ogromnom opsegu neophodnih informacija i nadahnuća. Kristofor Kolumbo čitao je o putovanjima Marka Pola, velika količina priručnika i ostale tehničke literature kružila je Europom, a plimni val novih informacija potaknuo je razvoj novih tehnika i novih načina razmišljanja u vezi s upravljanjem informacijama i metoda koje su utrle put postupnom razvoju znanosti. Između ostalih izuma koji su slijedili nakon otkrića tiskarskog stroja, (poslije određenog inkubacijskog razdoblja) koji su temeljito i sveobuhvatno izmijenili način na koji čovječanstvo doživljava sebe i svijet koji ga okružuje, mogu se izdvojiti sat, barut, kompas i teleskop.

Fiziolog Jared Diamond naveo je slikovit primjer moći razvijenog sustava upravljanja informacijama. Radi se o povijesnom susretu između pismenih Europljana i uglavnom nepismenih Amerikanaca 1532. godine. U gradu Cajamarca na Peruanskoj visoravni Francisco Pizarro je sa svojih 168 ljudi zarobio vođu Inka, Atahualpu, koji je tada zapovijedao postrojbom s više od 80,000 ljudi. Taj događaj postaje razumljiv tek kada se shvati činjenica da vođa Inka nije znao ništa o svojim nepozvanim posjetiteljima, dok su Španjolci bili dobro informirani o svojem neprijatelju. Atahualpa uopće nije bio svjestan da su ti došljaci već dobrano odmaknuli u procesu osvajanja tog cijelog dijela svijeta i da su do tada već bili uništili velike indijanske civilizacije u Srednjoj Americi. Potpuno se oslanjao na nepotpune usmene informacije.

Atahualpa nije osvajače shvatio ozbiljno, a njegovi su vojnici doživjeli pravi šok kada su po prvi puta u svojim životima vidjeli Španjolce kako jašu na konjima. Pizarro možda i nije znao čitati, ali je bio član kulture u kojoj se pisalo i tiskalo, te je stoga imao pristup obilju detaljnih obavijesti o stranim civilizacijama. Također je bio svjestan svake faze špa-

njolskog pohoda, te je temeljio svoju akciju na taktici koju je razvio Hernando Cortés prilikom pobjede nad aztečkim vođom Montezumom. Pizarrov je uspjeh ubrzo postao poznat u Europi. Tijekom 1534. godine izdana je knjiga koja je opisivala događaje koji su se zbili u Cajamarci. Knjigu je napisao jedan od članova Pizarrove družbe, a ubrzo je bila prevedena na nekoliko stranih jezika, postavši pravi bestseller. Postojala je velika potražnja za informacijama, a njezine su koristi bile očite.

Današnji elektronički i digitalni mediji predstavljaju najobuhvatniju informacijsku revoluciju koja se dogodila do današnjih dana. Dugo smo vjerovali kako je osnovna svrha računala da misli, da stvori umjetnu inteligenciju koja će nadići našu. Mnogi su ljudi tvrdili kako će se taj cilj ubrzo dostići kada je računalo po imenu Veliki Plavi (Big Blue) pobijedilo svjetskog šahovskog prvaka Garija Kasparova. Danas možemo vidjeti da se tehnologija kreće u posve drugačijem smjeru, prema mrežnoj komunikaciji. Sve snažnija i brža računala omogućuju sve složenije i vremenski zahtjevne proračune i simulacije koje je ranije bilo nemoguće provesti, što predstavlja nemjerljiv dobitak za matematičare i druge znanstvenike. Naše kolektivno znanje eksponencijalno raste. Ipak globalna i digitalna mreža predstavlja najzanimljiviji aspekt toga razvoja. Nova, prevladavajuća medijska tehnologija pokazuje kako se razvija novi svijet.

Internet je nešto sasvim novo: to je novi medij u kojem gotovo svatko, nakon relativno maloga ulaganja u tehničku opremu i uz nekoliko jednostavnih poteza, može postati proizvođač i potrošač teksta, slike i zvuka. Teško je zamisliti nešto snažnije; na Internetu svi možemo biti autori, izdavači i producenti. Naša sloboda izraza jednaka je svima ostalima, dok su potencijali za pronalaskom publike ogromni. Pritiskom na gumb dobiva se mogućnost pristupa oceanima svih zamislivih informacija. Ništa se do sada nije pokazalo ravnim rastu tog novog medija.

Temelji Interneta postavljeni su još davne 1960. godine kada su američke obrambene organizacije odlučile rabiti kompjutorizirane mreže u cilju decentraliziranja svojih resursa – putem niza udaljenih ali povezanih terminalnih stanica. Cilj tog projekta bio je zaštita i smanjivanje posljedica od mogućeg nuklearnog rata sa Sovjetskim Savezom. S vreme-

nom, kada se pokazalo da je mreža izrazito učinkovita potpora zajedničkim istraživačkim projektima, američka i druga sveučilišta povezala su se u taj sustav. Takav razvoj objašnjava zašto je World Wide Web, sustav koji je kasnije postao standardom za prikaz internetskih stranica, nastao izvan Amerike, unutar europskog instituta CERN, središta za istraživanje fizike čestica u Švicarskoj.

Internet se iz vojnog alata i sustava za podršku znanstvenim zajednicama pretvorio u javno vlasništvo tek krajem osamdesetih godina prošlog stoljeća, kao izravna posljedica napretka na području tehnologije osobnih računala i telekomunikacijskih modemskih uređaja. Čak je i 1990. godine bilo malo ljudi koji su čuli za Internet. Tek je tijekom prosinca 1995. godine Bill Gates objavio kako će njegova tvrtka Microsoft zauzeti novu politiku i usmjeriti svoja djelovanja prema mrežnom prometu. Otada se Internet počeo snažno razvijati. Praktički je besmisleno navoditi bilo kakve iznose glede broja računala povezanih na mrežu, budući da je razvoj na tom planu zaprepašujuće brz. Brojke koje bi bile točne u trenutku pisanja knjige bile bi posve netočne i zastarjele u trenutku kada bi je ljudi počeli čitati.

Postoji nekoliko odgovora na takav razvoj. Kritičari vjeruju da je sva ta buka o informacijskoj revoluciji i novoj ekonomiji posve apsurdna, ili da je, u najmanju ruku, ozbiljno preuveličana. Ti skeptici često ističu činjenicu da unatoč stalnom porastu vrijednosti dionica vezanih uz informacijsku tehnologiju diljem svjetskih burzi većina IT tvrtki prijavljuje neprestane gubitke, te da se nešto takvo ne može održati dugo vremena. Tvrde da su jedini ljudi koji su se obogatili na računalima i informacijskoj tehnologiji razni konzultanti, te proizvođači računala i softvera koji su omogućili Internet. Potrošači su, prema njima, uložili jako puno, a zauzvat dobili jako malo. Zaključuju kako se svaki posredni ekspnencijalni rast ekonomije, u cjelini, nije nikada materijalizirao.

Sa stanovišta skeptika, svijet je u načelu ostao točno onakvim kakvim je i prije bio. I dalje proizvodimo čekiće i čavle, dok se banke i dalje bave posudbom i izdavanjem novca. Promijenilo se nekoliko uredskih rutina, a važnost svega toga uvelike se prenapuhala. Većina ljudi danas piše svoja poslovna pisma u programu za obradu teksta, umjesto uz

pomoć diktafona ili sekretarice, no pitanje je je li se stanje stvari time značajno poboljšalo. Ono što zovemo elektroničkom trgovinom predstavlja uobičajeni posao, unatoč tome što se za rad koriste novi i lijepi strojevi. Prema tom stajalištu sve je zapravo pitanje praćenja trendova i želje da se bude prvi u korištenju određenih inovacija, bez obzira na to kakve to stvarne koristi može donijeti. Još je manje bitno kakvu tehnologiju koristimo za komunikaciju: sadržaj i dalje predstavlja jedinu stvar koja ima stvarnu vrijednost. Stare i prokušane istine i u budućnosti će biti baš to – stare i prokušane istine.

Pogled suprotan navedenom je ekstatičan. Mnogi od onih koji su vidjeli svjetlo na monitoru vlastitog osobnog računala tvrde da će sve, samo od sebe, izići na dobro. Internet je rješenje svih naših boljki: ekonomija će procvjetati za sve i zauvijek, etnički i kulturološki problemi će nestati, dok će na njihovo mjesto doći globalno i digitalno zajedništvo. Sve će informacije biti dostupne te će našim građanskim dužnostima podariti dodatni smisao, a cijeli će se demokratski sustav revitalizirati, kao posljedica takvog razvoja situacije. U digitalnim ćemo mrežama pronaći zajedništvo kakvo nam danas često nedostaje, dok će se društvom proširiti sklad. Zabava će, zahvaljujući neiscrpnim mogućnostima te nove tehnologije, postati interaktivnija i samim time kvalitetnijom ikada do sada.

Nova i revolucionarna tehnologija za komunikaciju i prijenos informacija nedvojbeno će promijeniti preduvjete svega postojećeg: društva, gospodarstva i kulture

I skeptici i entuzijasti griješe. Niti radikalni skepticizam, a niti slijepa vjera ne predstavljaju isplativu strategiju u ubrzanom procesu promjene u kojem sudjelujemo. Oba navedena stajališta u osnovi pokazuju nevoljkost prema kritičkom razmišljanju i nedostatak uvida. Ona ne predstavljaju analize ili prognoze, već predrasude. Nova i revolucionarna tehnologija za komunikaciju i prijenos informacija ne-

dvojbeno će promijeniti preduvjete svega postojećeg: društva, gospodarstva i kulture. No, ona neće riješiti sve naše teškoće. Bilo bi naивно vjerovati u nešto takvo. Razvoj jamči dramatičan pristup nekim problemima, no, kako bismo u tome ostvarili ravnotežu morat ćemo se suočiti cijelim nizom novih teškoća. Možemo živjeti duže i zdravije, smatrati se slobodnijima i ostvariti više svojih snova. No, temeljni sukobi između klasa i raznih skupina ljudi neće nestati. Oni će se samo razviti u još složenije i neprobojnije obrasce i strukture.

Promjena takve vrste ne događa se u hipu. Sceptik koji slavodobitno ukaže na to kako se većina globalne ekonomije i dalje temelji na proizvodnji fizičkih objekata, poput hladnjaka, zrakoplova i vrtnog namještaja, a ne na digitalnim mrežnim uslugama, djelomice bi se mogao nazvati nestrpljivim. Naime, još se uvijek nalazimo u početnoj fazi, te smo i dalje dijelom nevični pojmiti opseg promjene. Nedvojbeno je da će hladnjaci i dalje postojati. No, objekti koji nas okružuju poprimit će nova značenja i nove funkcije u posve novom socio-ekološkom sustavu. Na primjer, marketinške kampanje za hladnjake više neće oglašavati njihovu mogućnost da hlade mlijeko, budući da to uzimamo zdravo za gotovo, već njihovu mogućnost da inteligentno komuniciraju putem mreže.

U prirodi je stvari da je potrebno određeno vrijeme kako bi se prihvatile promjene. Svaka revolucionarna tehnologija prikazuje svoje pravo lice tek nakon neizbježnog razdoblja inkubacije. U slučaju tiskarskog stroja trebalo je proći više od tristo godina prije no što je ta tehnologija učinila svoj završni napredak do konačne točke u kojoj je izazvala dramatični utjecaj na društvene strukture i stvorila novu paradigmu: kapitalizam. Trebalo je proći vremena prije no što se pismenost dovoljno raširila kako bi tiskovine mogle povoljno utjecati na velike društvene skupine. Novo mišljenje postalo je dovoljno moderno, razmjena informacija dovoljno živahna, a tehnološki napredci dovoljno brojni tek u doba prosvjetiteljstva osamnaestog stoljeća, tako da ih u početku nitko nije shvaćao kao vijesnike nadolazeće industrijalizacije.

Pismenost se brzo proširila sjevernom Europom tijekom 17. stoljeća, no njezin se rast značajnije ubrzao tijekom narednog razdoblja, prvenstveno zbog protestantizma i širenja prijevoda Biblije na mnoge jezike.

Tako su stvoreni preduvjeti za posve novu vrstu kritičnog javnog života čija su platforma prije svega bile prve novine. Nove publikacije, poput novina *The Spectator* u Engleskoj, bile su usmjerene prema obrazovnoj kozmopolitskoj srednjoj klasi, koju su pomogle i oblikovati. Cilj je novina bio informirati i raspravljati o najnovijim idejama. U Francuskoj se razvio svijet salona, u kojima su aristokracija i srednja klasa dolazili u međusobni dodir i zajedno ispitivali znakovlje vremena. Taj oblik okupljanja uskoro je postao popularan, te se raširio diljem Europe.

No, čak i da su pismenost i razvoj informacijskih tehnologija postavili temelj promjenama koje su se zbile u društvu, oni ih ne mogu u potpunosti i objasniti. Pri pokretanju bilo kakvog procesa promjena mora se podudariti čitav niz čimbenika. Francuski sociolog Jacques Ellul, koji se prvenstveno zanimao za internu logiku tehnologije i njene radikalne učinke na naše živote i okolinu, ukazao je na nekoliko ključnih točaka: prvi i vjerojatno najočitiji preduvjet jest taj da mora postojati neophodni aparat, koji pak pretpostavlja duži povijesni proces. Svaka inovacija svoje korijenje vuče iz prethodnog doba. Novost se sastoji od nečega što bi se moglo nazvati tehničkim kompleksom. Drugim riječima – nizom izuma različitih vrsta, koji zajedno tvore moćan sklop, jači od njenih zasebnih sastavnica. Između 1000. i 1750. godine nastalo je nebrojeno mnogo izuma. Mnogi od njih su, sami prema sebi, bili fascinantni. No, bili su prilagođeni isključivo vlastitoj svrsi, te kao takvi nisu komunicirali jedni s drugima. Tek su nakon 1750. godine izumi započeli zajedno djelovati, omogućujući tako industrijalizaciju širokog opsega.

Drugi važni preduvjet, prema Ellulu, predstavlja rast stanovništva. Povećanje broja stanovnika dovodi do povećanja potreba koje se ne mogu zadovoljiti bez rasta. Nužda je majka svih inovacija. Povećanje broja stanovnika jamči i bolje preduvjete za istraživanje te gospodarski i tehnički razvoj, dijelom u obliku povećanja veličine tržišta, a dijelom u vidu povećanja ljudske osnove neophodne za razne pokuse s raznim vrstama proizvoda.

Treći preduvjet je da se dvije specifične i barem djelomice proturječne potrebe postave u ekonomsko okruženje koje mora biti stabilno, ali istodobno i dinamično. S jedne strane, stabilna je osnova potrebna za iz-

vedbu nužnih no kratkoročno neprofitabilnih eksperimenata. S druge strane, treba ostaviti prostora za brze promjene, za prihvaćanje i stimuliranje novih misaonih procesa. Četvrti preduvjet tiče se same društvene klime. Taj je preduvjet, prema Ellulu, vjerojatno najvažniji od svih navedenih preduvjeta.

Razni religijski ili ideološki tabui moraju smanjiti svoj utjecaj, a treba se i potpuno osloboditi bilo kakvog oblika socijalnog determinizma. Tako je za razvoj industrijalizma, na primjer, bilo izuzetno bitno da se temeljito preispita cijeli skup tradicionalnih ideja o tome što je "prirodno". Priroda i hijerarhijski društveni poreci više se nisu smatrali svetima i nedodirljivima.

Predodžba čovjeka i njegovog mjesta u svijetu prošla je korjenite promjene. Pojedinaac je dobio novi položaj, dok su ljudske slobode i prava izričito navedene, čime se učinkovito izbjegao preduvjet o prirodnom okupljanju i klasama. Ubrzo su se otvorile nezamislive mogućnosti, nudeći društveni napredak i poboljšanje životnog standarda. Oslobođenje pojedinca i povećanje tehnološke učinkovitosti išlo je jedno drugome pod ruku. Nastala je povijesna rezonancija u kojoj su se razni čimbenici sve brže dramatično međusobno učvršćivali. Srednje su klase nagrađene za svoju spremnost za prilagodbe te su najviše profitirale od novih prilika. Zato je srednja klasa postala vladajućom klasom kapitalističke paradigme.

Razvoj tehnologije možda se događa zaprepašćujućom brzinom, ali mi, ljudi, smo spori

Industrijska je revolucija omogućila višestruko umnažanje fizičke snage čovjeka. Digitalna revolucija će razvoj ljudskog mozga dovesti do neslućenih razmjera putem njegove integracije s elektorničkim mrežama. No, još uvijek nismo stigli do navedenog stadija. Neophodni preduvjeti još uvijek ne postoje. Razvoj te

hnologije možda se događa zaprepašćujućom brzinom, ali, mi ljudi smo spori. I dalje nas sprečavaju svakakve vrste religijskih i ideoloških tabua. Još se jednom nalazimo na rubu razdoblja neophodne kreativne destrukcije. Takav razvoj ne može se nadzirati u nekoj većoj mjeri. Povijest pokazuje kako je svaka veća tehnologija "obavila svoj posao",

bilo to dobro ili loše, posve neovisno od onoga što su zamislili ljudi koji su je osmislili. Riječima teoretičara komunikacija Neila Postmana, tehnologija "igra vlastitim kartama". Uzmimo, na primjer, sat. To je naizgled neutralna i nevina naprava, no zapravo pakleni mali stroj koji stvara sekunde i minute te nam daje potpuno novo shvaćanje vremena.

Prve, prototipne inačice satova, razvili su benediktinski redovnici tijekom 12. i 13. stoljeća vođeni mišlju o uvođenju neke stalnosti i pravilnosti u svoje rutinske poslove, posebno u propisanu praksu od sedam sati molitve dnevno. Mehanički je sat pobožnosti podario preciznost. No, sat nije bio zadovoljan samo s takvim postignućem. Uskoro se proširio izvan zidova samostana. On možda i jest držao red u samostanskom rasporedu molitava, ali je prije svega postao instrumentom koji je sinkronizirao i pratio dnevne živote običnih ljudi. Tek zahvaljujući satu postalo je moguće osmisliti nešto poput regularne proizvodnje tijekom uređenog radnog dana. Sat je, drugim riječima, postao jedna od osnova kapitalizma. Taj izum, posvećen Bogu, "obavio je svoj vlastiti posao" i postao jednim od najvažnijih alata u bezobzirnom namicanju bogatstva.

Ista se stvar dogodila i tiskarskom stroju. Predani katolik Gutenberg teško da je mogao i zamisliti kako će se njegov izum koristiti pri zadanju smrtonosnog udarca Papinom autoritetu i promociji protestantskih hereza, koje su proizišle iz činjenice da je Riječ božja postala dostupna svakome, dopuštajući pojedincu da na svoj način interpretira Bibliju. Kada su informacije postale široko dostupne, prirodna ali i ne manje nepredviđena posljedica bilo je ponovno preispitivanje raznih do tada prihvaćenih "istina". Od 1700. godine nadalje, moderni racionalizam razvijao se uz bok predodžbi o naobraženom građaninu, a pisana riječ izvršila je taj posao. Cilj je bio iskorijeniti svaku vrstu praznovjerja, prvenstveno religiju i monarhiju. Kako je rekao filozof francuskog Prosvjetiteljstva, Denis Diderot, »Čovjek neće biti slobodan sve dok se i posljednjeg kralja ne zadavi crijevima posljednjeg svećenika na svijetu«. Sve dok je informacija bila ekskluzivna rijetkost i povlastica nekolicine ljudi, širenje takvih ideja bilo je nezamislivo. Ipak, nakon inkubacijskog razdoblja od dvjesto godina, to je preraslo u masovni pokret. Teh-

nologija je opet odigrala svoje karte i tijekom tog procesa sve se promijenilo. Kada je pravi cilj tiskarskog stroja postao očit, više se nije radilo o staroj Europi i novom izumu, već o posve novoj Europi koja je razmišljala i djelovala na nov način, kako je to Postman naglasio. Otkrivena je ideja napretka, povijesni proces postao je jasniji, a zdrav razum i znanost podigli su čovječanstvo iz mraka neznanja i postupno poboljšavali životni standard. Rodio se novi pogled na svijet i na čovjeka.

Nova, prevladavajuća informacijska tehnologija mijenja sve, a ne samo jezik. To se dijelom, događa zbog uvođenja nove terminologije, novih riječi za nove igračke. No, najzanimljiviji, i do određene mjere najproblematičniji aspekt takvog zbivanja jest da stare riječi poprimaju nova značenja. Kako se jezik mijenja, mijenja se i naš način razmišljanja. Nova tehnologija redefinira osnovne koncepte, poput znanja i istine, reprogramira društvenu percepciju onoga što je bitno i nebitno, što je moguće i nemoguće, i prije svega, onoga što je stvarno. Stvarnost poprima nove izraze. To je ono na što misli Neil Postman kada govori da društvo prolazi "ekološku" promjenu. Tehnologija protresa kaleidoskop naše intelektualne okoline i svijeta ideja, pokazujući nove i do tada neviđene uzorke. Ulazimo u novu društvenu, kulturnu i ekonomsku paradigmu.

Paradigma doslovno definira koje se misli mogu misliti. Ona jednostavno predstavlja niz predrasuda i vrijednosti koje ujedinjavaju članove pojedinog društva. Navedimo jedan primjer: kada su u jednom trenutku "svi" uvjereni kako je svijet ravna ploča, nema svrhe pokušati plovidbu oko svijeta. Kada je Kopernik ustvrdio da se Zemlja zapravo okreće oko Sunca, ljudi su pomislili da je poludio. To nimalo ne iznenađuje. Ismijavanje Kopernikovih kritičara, uz prednost uvida u situaciju nakon što se ona dogodila, samo potvrđuje nepoznavanje načina kako paradigma funkcionira. Ne može se kategorički tvrditi da su Kopernikovi kritičari bili u krivu, jer je ono što su oni mislili pod pojmom »zemlja« bila jedna čvrsta točka u svemiru. Pojmovi su i dalje nosili svoja bivša značenja, promjena paradigme se još nije dogodila, a ljudi su i dalje razmišljali u skladu s tada ukorijenjenim pravilima. Ista se stvar dogodila prilikom prelaska s Newtonove fizike na Einsteinovu. Mnogi su ljudi odbacili

Einsteinovu opću teoriju relativnosti jednostavno zato što je ona koncept "svemira" pretvorila u nešto što se može "zakriviti". Naime, u to je doba stara paradigma diktirala da svemir mora biti konstantan i homogen. To je bilo neophodno – ako svemir ne bi bio takav, Newtonova fizika ne bi mogla funkcionirati. Budući da je Newtonova fizika dugo funkcionirala nije mogla biti samo tako odbačena. Tako se došlo do situacije u kojoj su se dvije paradigme natjecale za prevlast.

No, jedna osoba ne može imati dvije paradigme istodobno. Između njih se mora birati. Zemlja se ne može kretati i istodobno biti na istom mjestu. Svemir ne može istodobno biti i ravan i zakrivljen. Zato tranzicija od jedne paradigme do druge treba biti trenutačna i potpuna. Situacija bi se mogla usporediti s japanskim vojnikom koji izlazeći iz džungle odjednom shvaća da je godinama živio u iluziji: mir, a ne rat, je stanje stvari, a Japan je postao pokretačkom silom azijskog gospodarskog čuda. Radi se o kvalitativnom pomaku, a ne o kvantitativnom. Naime, kako bi se sa stare paradigme prešlo na novu, nije dovoljno poznatim činjenicama dodavati nove, već se radi o tome da nove činjenice – uz stare sagledane u novom svjetlu, u cijelosti mijenjaju naš pogled na svijet. Jednom kada utvrdimo da je naš stari pogled na svijet baš takav – star – i posve nesposoban za objašnjavanje zahtjevnih fenomena, koje je pak nemoguće ignorirati ili poreći, tada se nužno mora odbaciti velika količina nepotrebnog znanja. To je jedna od žrtava koju zahtijeva promjena paradigme.

Gledano iz uže perspektive, to je goruće pitanje za nekoga tko se pokušava orijentirati u svijetu kojeg oko nas oblikuju elektroničke mreže. Problem više nije u nedostatku informacija, nego u njihovu nemjerljivu višku. Ono što se čini novim informacijama i novim idejama zapravo mogu biti jučerašnje vijesti, ili u najgorem slučaju, potpuna besmislica koja nas može navesti na nepotrebno trošenje vremena i resursa. Stari recepti za uspjeh brzo zastarjevaju. Potpuno je ljudski osloniti se na stare strategije ako su se u prošlosti pokazale uspješnima. Tim ih je teže odbaciti. Netko tko je izgradio uspješan posao, ili uspio svoj život učiniti dovoljno udobnim, rijetko će osjetiti potrebu da napusti sve što ima i zna i krene ispočetka.

Neophodno je neprestano misliti i razmišljajući odbacivati stare misli

U tome je istinska novost u današnjim zbivanjima. Prethodni smisao paradigme bio je pružanje čvrstog tla ispod naših nogu, nakon što bi prošli kroz duža ili kraća razdoblja ispunjena potresima. Moramo se naviknuti na gubitak tog luksuza i shvatiti da je jedino promjena stalna. Sve je u kretanju. Društvena i gospodarska sta-

bilnost koja je nekoć predstavljala ideal i normu, sve više postaje izuzetkom i znakom stagnacije. Više nije dovoljno samo misliti ili misliti na nove načine. Neophodno je neprestano promišljati i razmišljajući odbacivati stare misli. Kreativna destrukcija nikada ne prestaje.

Unutar svijeta filozofije znanosti, u kojem se koncept paradigme izvorno uspostavio, priča se o anomalijama i krizama. Anomalije su nepredviđene pojave koje je teško prilagoditi trenutačnoj paradigmi. Ovih ih dana možemo vidjeti svuda oko nas: u društvu, u našem kulturnom životu i medijima, te u ekonomiji. Preduvjeti koji se nalaze u osnovi politike mijenjaju se vrtoglavim korakom.

Jučerašnji ideološki zemljovidni nemaju nikakve veze s današnjom stvarnošću. Cijeli industrijski sektori i medijska carstva propadaju pred našim očima. Radni život prolazi kroz dramatičan revolucionarni proces koji učinkovito uništava sve naše stare pretpostavke o sigurnom zaposlenju, automatskom napredovanju u karijeri i hijerarhijskoj organizaciji. Golobradi mladići u neobičnoj odjeći za samo nekoliko mjeseci stječu milijune, koje jednako brzo gube, radeći poslove koje razumije tek nekolicina dioničara tvrtke za koju rade.

Kada se pojavi veliki broj anomalija, postoje dvije mogućnosti za djelovanje. Prva je pokušati opisati nove pojave pomoću starog sustava za objašnjavanje. To je ono što su ljudi oduvijek činili u znanosti: krpali i popravljali stare teorije, poput, na primjer, starog Ptolomejskog astronomske sustava u kojem se Zemlja nalazi u središtu, a sva ostala nebeska tijela kruže oko njega. To neko vrijeme i funkcionira, ali s vremenom postaje sve očitije da preduvjeti koje je proizvela stara teorija više

nemaju nikakvu uporabu. Tada se neizbježno susrećemo s drugom mogućnošću: priznanjem da je stari sustav odslužio svoje, čak i ako trenutačno ne postoji novi sustav koji bi trebao zauzeti njegovo mjesto. To dodatno ubrzava krizu. Važnost te krize jest u tome što ukazuje na potrebu za novim razmišljanjem. I tu se zapravo trenutačno nalazimo, usred krize stare kapitalističke paradigme čime se ujedno pokazuje njena beskorisnost, a prije razdoblja u kojem bi neki novi sustav za objašnjavanje stekao dovoljno pristaša kao općeprihvaćeni model predočavanja stvari i situacija.

Mnogo ljudi i dalje krpa i popravlja stari sustav, dok je očit nedostatak novog razmišljanja. Zlonamjerni skepticizam, koji dvoji da je bilo što novo doista novo, te slijepa vjera u sve što je novo (koja pretpostavlja da sve automatski napreduje k najboljemu) ne mogu se ubrojiti u novu vrstu mišljenja.

Pisanje o budućnosti je nevjerojatno teško, jer se ona još uvijek nije dogodila. Najbolje što možemo učiniti jest proizvesti više ili manje kvalificiranu prognozu. Netko tko razumije kako su informacijske tehnologije funkcionirale kroz povijest i tko razumije kako dinamika unutar i između digitalnih mreža zapravo funkcionira, ima najbolje moguće preduvjete za shvaćanje bitnih načela trenutačne revolucije. Za početak tvrdimo dvije stvari. Prva je da nova društvena, kulturna i gospodarska paradigma poprima svoj oblik.

Osnovni razlog za tu tvrdnju je trenutačna revolucija na području upravljanja informacijama: digitalizacija i zaprepašujuće brz razvoj elektroničkih mreža. Neposredna posljedica toga jest drastična promjena naše mentalne ekologije što nas navodi na cijeli niz neophodnih prilagodbi. Kao drugo, predlažemo da nova paradigma u procesu primanja svog oblika ne preuzme konkretno, već fluidno obličje. Ne radi se samo o tome da razvijamo nova društvena pravila – već posve novu vrstu pravila.

Japanski vojnik iz džungle nije bio dobro obaviješten, te je tako ratovao u svojem privatnom ratu u vlastitoj glavi. No, okolnosti u kojima se nalazio teško bi se mogle nazvati optimalnima. Mi se, s druge strane, ne

možemo kriviti nizašto osim za lijenost ili glupost, ako ne uspijemo dobiti razmjerno čistu sliku u vezi s tim što se događa oko nas i ako iz toga ne možemo izvući značajne zaključke. Jer, jedina tvrdnja koju možemo izreći bez svake sumnje jest da krotki neće naslijediti Zemlju.